

skolan – ett heterosexuellt rum?

thomas wimark

De senaste åren har det dykt upp fler och fler arbeten inom kulturgeografi som använder sig av queerteori och jag vill i denna artikel behandla två saker. Dels vill jag översiktligt visa framväxten av queerteori inom samhällsvetenskapen och kulturgeografin, dels vill jag framhålla möjligheten att rikta intresset mot skolan som nytt potentiellt forskningsområde för queergeografer. Detta är viktigt inte minst för att skolan i stor utsträckning bidrar till att forma individernas och samhällets värderingar kring vilka vi är, eller kanske hellre, vilka vi *blir*. Artikeln inleds med en genomgång av begreppet queer och queerteori.

Queer – populärt i Sverige, radikalt i USA

I Sverige blir det allt vanligare att ungdomar kallar sig för queer i stället för homosexuella, bisexuella eller trans (HBT). Detta sätt att använda queer som ett paraplybegrepp får allt större spridning i samhället och märks bland annat genom namnändringar inom föreningsvärlden, exempelvis bytte Sveriges Förenade Gaystudenter namn till Sveriges Förenade Queerstudenter nyligen. I en beskrivning av ursprunget till ordet queer poängterar Ambjörnsson (2006) dock att begreppet kommer från engelskan och från början var en negativ benämning på någon som var annorlunda eller icke-heterosexuell. Medan den tidiga

HBT-rörelsen i USA kämpade för att accepteras som »normala» och försökte tvätta bort queerstämpeln blev det så småningom fler och fler under 1990-talet som använde en annan strategi, som vände sig emot det etablerade samhället. De valde aktivt att kalla sig för queer som en akt av motstånd. Denna utveckling av queer saknar motsvarighet i Sverige där begreppet använts i många olika sammanhang sedan det lanserats i svenskan: som samlingsnamn för HBT-personer, som en form av aktivism eller som en teori om heterosexualitet som norm – queerteorin.

Queerteori – sexualitet, genus, trans och heteronorm

Som Ambjörnsson (2006) förklarar grundar sig queerteorin på fyra insikter. Den första insikten bygger på att alla människor inte är heterosexuella. Därför lägger man gärna temat sexualitet under luppen inom queerteorin. Inom denna sexualitetsforskning har man kommit fram till att utövandet av sexualiteten måste gå till på ett visst sätt i ett slags hierarkisystem för att accepteras. Denna värdehierarki är annorlunda för olika samhällen och olika tidsepoker. I den svenska politiska debatten är exempelvis tillfällig sex med prostituerade lågt värderat (och olagligt) medan tillfällig sex med personer från krogen anses vara bättre.

Den andra insikten inom queerteorin är

att sexualiteten hänger ihop med genus. Dessa tankar är kanske mest sammankopplade med Judith Butler. Hon menar att sexualitet och genus inte kan förstås utanför det kulturella och sociala system som hon kallar för den heterosexuella matrisen (Butler 2007). Enligt den förväntas man ha ett kön som är kopplat till ett genus som i sin tur står i motsats till det andra könet och genuset (alltså en binär genusstruktur av man och kvinna). En man förväntas alltså vara manlig och en kvinna kvinnlig. Dessa förväntas även att attraheras sexuellt av varandra. Den heterosexuella matrisen avgör således om en person av manligt kön verkligen är en man, vilket han är så länge som han betar sig som en man och åtrår en kvinna. Men som Ambjörnsson (2006) påpekar finns det kön, genus och handlingar som inte passar in i matrisen, så kallade subversiva element. Personer med fel kön, som intersexuella eller transsexuella, feminina personer av manligt kön eller homosexuella ifrågasätter bara genom att finnas till denna matris. Det är queerteorins tredje insikt och därigenom har temat trans blivit populärt att undersöka eftersom det ses som ett starkt subversivt element.

Den sista insikten bygger på att vi människor gör vårt yttersta för att passa in i samhället, en process som kallas normaliseringsprocessen. För att illustrera detta refererar Ambjörnsson (2006) till Foucault som menar att det är vår fruktan för att inte passa in som leder oss in i denna process. Eftersom heterosexualiteten är den mest förekommande i samhället har den blivit till en norm som alla försöker att passa in i – heteronormen. Denna insikt ger queerteorin anledning att se heteronormativet som ett centralt tema att undersöka. Eftersom

man ser heteronormen som skapad under en viss tidsperiod i samhället ifrågasätter man den och försöker förklara varför vi ser den som naturlig och självklar.

Dessa insikter har däremot inte utvecklats fristående. Ambjörnsson (2006) beskriver hur de vuxit fram i samband med personer som varit aktiva inom queerrörelsen i USA. Det var personer inom denna som reagerade på att forskningen som bedrevs inom Gay and Lesbian Studies och Feminist Studies handlade om avvikarna – HBT-personer. De menade att intresset i stället borde riktas mot de normgivande – de heterosexuella. Genom att ställa sig kritisk gentemot den tidigare forskningen kom queerteori inte att utvecklas till en teori utan snarare till en samling ansatser som analyserar sexualitet på ett kritiskt, granskande sätt. Det som förenar ansatserna är att de stammar ur den poststrukturalistiska traditionen som förkastar objektivitet, essentialism och universalism. Enligt denna finns det inte *en* sanning som kan forskas fram av en »objektiv» forskare, snarare är all kunskap tillfällig, flytande och kopplad till subjektet.

När det inte finns en inre kärna blir också synen på subjekt, identitet och makt annorlunda. Winter Jørgensen och Phillips (2000) som förklarar poststrukturalismen visar att språket är nyckeln till allt meningsskapande. Språket kan ses som ett begränsande nät av möjliga sätt för en person att definiera sig. Om vi tar exemplet med äktenskap och sexualitet så kan man därigenom hävda att man numera kan definiera sig på två olika sätt när det gäller äktenskap – antingen som heterosexuell eller som homosexuell. En person kan alltså identifiera sig som hetero- eller homosexuell. Vi vet emellertid att det

finns personer som är bisexuella men den positionen finns inte att välja. Där kommer makt och hegemoni in i bilden. Tidigare har det funnits en dominerande »sanning» om äktenskapet inom vilken sociala aktörer (exempelvis politiker eller institutioner) försökt låsa fast betydelsen av äktenskap som endast möjligt på ett sätt – mellan en man och en kvinna. Men genom politisk kamp har en konkurrerande »sanning» vuxit fram som ser möjligheten på ett annat sätt – mellan två personer av samma kön – och den har tagit plats som legalt likvärdig. Men eftersom det inte finns en sanning och sociala aktörer är föränderliga är det troligt att betydelsen kommer att ändras igen, kanske genom möjligheten att ha flera personer i ett äktenskap. Det finns alltså inte *en* sexualitet precis som det inte finns *en* sanning.

Queergeografi

Queerteori har även influerat geografins tankar om tid och rum. Med avstamp i David Harveys teori om tid och rum där livet bland annat är uppdelat i det produktiva tidrummet (arbetstid och -plats) och det reproduktiva tidrummet (fritid och hemmet), förkastar Judith Halberstam (2005) hans teori som normativ. Hon menar att den utgår ifrån att alla är heterosexuella och lever på ett visst sätt. Hon framhåller att det finns många som väljer att leva utanför Harveys tidrumskoncept i något hon kallar för queera tidslinjer och queera rum. Hon ser queera tidslinjer som ett motstånd till den produktiva och reproduktiva livsstilen där man går från kaotisk ungdom till den trygga, lugna och framför allt stabila vuxenheten i tvåsamhet. Denna tidslinje hänger ihop med det queera rummet, som

hon definierar som »platsskapande praktiker inom vilka queera personer agerar» (2005:6). Dessa personer kan vara sexarbetare eller sexköpare, droghandlare och drogberoende, homosexuella som letar sex på offentliga platser, hemlösa, arbetslösa och andra.

Halberstam är bara en av flera som använt queerteorin inom kulturgeografi och som Browne et al (2007) visar har queergeografi under det senaste decenniet vuxit fram som en egen forskningsgren inom ämnet. Utvecklingen har främst skett i Storbritannien där en kärna av queergeografer finns och där queergeografi på många ställen undervisas redan på universitetens grundutbildning, en utveckling som nu även är på gång i USA. Dessvärre har denna utveckling inte fått samma genomslag på de svenska universiteten ännu.

Queergeograferns kanske största bidrag till kulturgeografen är insikten om att det finns ett inbördes förhållande mellan sexualitet, rum och plats. Rum och platser är inte neutrala lådor att fylla med mening utan påverkas genom språk och praktik som skrivs in i miljön. Dessa språk och praktiker med dominerande »sanningar» försöker låsa fast betydelse och mening och detta sker förstås också genom det fysiska rummet. Men även om det finns ett försök till fastlåsning av mening i miljön så kan betydelsen komma att förändras. Tänk exempelvis på toaletter, där man ska utträta ett behov, som är uppdelade i manliga och kvinnliga avdelningar, något man enligt en queer läsning kan se som en fastlåsning av dessa rum. Men ofta har män som söker tillfälliga sexuella kontakter med andra män använt dessa platser för att utträta ett annat behov. Deras praktik har skapat ny

*Figur 1. Toalettbehov?
Foto: Thomas Wimark 2009.*

mening till dessa platser. Det betyder dock inte att denna nya mening alltid accepteras då miljöerna ofta görs om för att passa det språk som dominerar. På Humboldt Universitet i Berlin finns exempelvis några toaletter som ligger ostört där män skapat hål, så kallade »glory holes» i mellanväggarna till toaletterummen för att kunna uträtta sina »behov» (figur 1). Föreläsare för den dominerande diskursen, i det här fallet universitetsledningen, har emellertid ständigt återställt miljön för att skriva in

den ursprungliga meningen. Först har man tålmodigt lagat mellanväggarna men när hålen konstigt nog uppstått igen har man gått över till metallväggar, den »felande» praktiken är således stoppad och den ursprungliga meningen fastlåst.

Studier om det offentliga rummet är bara ett av flera teman som queergeografer har bidragit med. Browne et al (2007) behandlar andra studier som har undersökt vardagliga rum såsom hemmet och arbetsplatsen och pekar på att dessa rum är sexu-

Figur 2. Heterosexuell matris? Foto: Thomas Wimark 2009.

aliserade. I Sverige har exempelvis Arne Nilsson (2006) argumenterat för att arbetslivet i storstäder är mindre heteronormativt än i mindre städer. Tiina Rosenberg (2002) har dock pekat på att icke-heterosexuella kan accepteras inom heteronormen så länge som de anpassar sig till de normer som råder inom den, såsom tvåsamhet, monogami och shopping.

Skolan – ett heterosexuellt projekt?

Inom queergeografien saknas fortfarande studier om skolan. Fanny Ambjörnssons (2004) välkända avhandling i socialantropologi »I en klass för sig» är ett undantag med stor relevans för både geografer och skolvärlden som helhet. I studien följer hon ett antal gymnasietjejer från olika klasser och deras vardagsliv både i och

utanför skolan. Det blir uppenbart hur tjejerna oavbrutet försöker anpassa sig till ett ideal av hur man ska vara både som heterosexuell och som tjej. Ambjörnsson tydliggör hur kön och sexualitet inte enbart har relevans för sexuella handlingar utan tydligt är kopplat till identitet, tillhörighet och utseende och således genomsyrar hela vardagslivet. Ambjörnsson visar också (2005) hur heteronormen oavbrutet reproduceras, även om homosexualitet accepteras så länge som personen anpassar sig till hur man ska vara som man eller kvinna. De tydliga strukturerna som uppvisas i studien betonar det stora behov av forskning som finns inom detta fält.

Bortsett från Ambjörnssons studier finns det alltför ofta en tendens till att se skolan som en neutral plats. Som jag visade ovan finns det inte någon objektivitet och inte

en sanning. Genom queergeografins insikt om att platser är (hetero)sexuella kan man hävda att sexualiteten även skrivs in i det fysiska rummet. Skolan skulle därigenom vara en sådan plats. Tänk bara på utformningen av toaletter och duschrum på skolorna. De är oftast indelade i kill- och tjejavdelningar (figur 2). En queer läsning av denna uppdelning är att den bygger på en »sanning» om sexualitet där man antar att killar och tjejer attraheras av varandra – den heterosexuella matrisen – samtidigt som man vill undvika att detta ska leda till någon handling. Om man nu förutsätter att alla inte är heterosexuella tjänar denna uppdelning inget syfte utan fungerar snarare som ett indoktrinerande i ett visst genus och i en viss sexualitetsregim. En som forskat om denna indelning genom att använda sig av subversiva element på offentliga platser är Halberstam (1998). Hon visar att en indelning i man och kvinna inte representerar alla människor och frågar sig hur man gör när man ser ut som en man men är könad som en kvinna? Hur reagerar man när de andra i rummet gör uppror för att man inte passar in?

Referenser

- Ambjörnsson, Fanny (2004) *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*, Ordfront förlag, Stockholm.
- Ambjörnsson, Fanny (2005) Johannas förändring. Genusskapande och heteronormativitet bland gymnasietjejer (sid 180–206), i D Kullick (red) *Queersverige*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Ambjörnsson, Fanny (2006) *Vad är queer?* Natur och kultur, Stockholm.
- Browne, Kath; Jason Lim & Gavin Brown (2007) *Geographies of sexualities: theory, practices and politics*, Ashgate, Aldershot.
- Butler, Judith (2007) *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*, Daidalos, Göteborg.
- Halberstam, Judith (2005) *In a queer time and place: transgender bodies, subcultural lives*, New York University Press, New York.
- Halberstam, Judith (1998) *Female masculinity*, Duke University Press, Durham.
- Lundblad, Barbro (2009) *Skall jag gå, eller är*

Mot slutet av denna artikel vill jag även nämna en ny avhandling som får tjäna som exempel på behovet av forskning om skolan med ett queerperspektiv. Den är skriven av Barbro Lundblad (2009) och handlar om toalettpraktik på skolor i Göteborg. Även om den klart och tydligt visar på skillnader mellan könen missar den helt att ta med sexualitet i analysen. För Lundberg var toaletten en plats indelad efter man och kvinna där man utträttar ett slags behov, inget annat!

I den här artikeln har jag velat lyfta fram queerteorin och dess relevans för både ämnet geografi och skolan som arbetsplats för barn och vuxna. Behovet av att uppmärksamma de strukturer som styr vårt beteende och våra värderingar är särskilt viktigt inom skolans värld eftersom en så stor del av vår identitet och våra värderingar formas där. Skolan har här ett särskilt stort ansvar att lära barn och unga att reflektera kring och ifrågasätta normgivande strukturer samt att respektera att det finns olika sätt att förhålla sig till identitet och sexualitet.

- det bättre att jag väntar? Förutsättningar för barns toalettbesök i skolan*, Institutionen för vårdvetenskap och hälsa vid Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Nilsson, Arne (2006) *Storstaden. En särskilt attraktiv homomiljö?* (sid 117–133), i E Gunnarsson, A Neergaard & A Nilsson (red) *Kors & tvärs. Intersektionalitet och makt i storstadens arbetsliv*, Normal Förlag, Stockholm.
- Rosenberg, Tiina (2002) *Queerfeministisk agenda*, Atlas, Stockholm.
- Winther Jørgensen, Marianne & Louise Phillips (2000) *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund.

*Thomas Wimark är doktorand vid
Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet.
E-post: thomas.wimark@humangeo.su.se*

tips: nätverk – barnkultur – lek

Nätverket »Barn, unga och byggd miljö» intresserar sig för frågor kring utemiljö och samhällsplanering. Nästa nätverksseminarium med tema barnkonsekvensanalyser blir i november vid Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet. Kontakta maria.nordstrom@humangeo.su.se eller pia.bjorklid@ped.su.se

Centrum för barnkulturforskning är ett centrum vid Stockholms universitet med uppgift att befrämja kunskap och forskning i ämnesområdet barnkultur. Centret har varje år ett tvärvetenskapligt symposium med aktuell forskning kring ett barn-

kulturellt fält. Nästa års symposium kommer att äga rum 17–19 mars 2010. Temat är »Barnen och kulturarven». Kontakta cbk@barnkultur.su.se eller se www.buv.su.se/cbk

IPA – Barns rätt till lek är en rikstäckande ideell förening som aktivt arbetar för barns rätt till lek. IPA är också en del av en internationell rörelse som finns i 50-talet länder. Föreningen bedriver en mycket aktiv verksamhet, och tipsar också om andra evenemang. Kontakta nic.nilsson@telia.com eller se www.ipa-sweden.org